

קריאה כפולה בסיפור מפגש יוסף ואחיו

תקציר

פרשת מפגש יוסף עם אחיו במצרים מתנהלת בשני מישורים: גלוי וסמוי. הדבר מתבטא בפרטים שונים:

מאחורי סיפור על ריב אחים, שבשיאו מכירת-יוסף למצרים – מסתתרת הוצאה לפועל של תכנית אלוהית כוללת; יוסף מופיע לפני אחיו בתחושת של שליט מצרי רם-מעלה וקשוח, הטומן לאחיו מכוונות בזו אחר זו, אך בהתנהלותו נראה רובד נסתר, המתייחס בפרטיו אל פרשת מכירתו לעבדות לפי עקרון מידה כנגד מידה. האחים מתוודים על אשמה קולקטיבית, אך מתוך דבריהם משתמעת הטלת האחריות על שמעון דווקא. יהודה מודה – בשם כל האחים – באשמת גנבת הגביע, והם מקבלים עליהם לשאת עונש עבדות-עולם, אך, למעשה, הוא מתוודה על פשע, שה"מצרי" אינו יודע עליו: גנבתו של יוסף, אחיהם ומכירתו לעבדות-עולם. הדברים נחשפים מתוך השימוש במילים המנחות: "שמעו" ו"מצא" ואחרות.

מילות מפתח: יוסף ואחיו; האל מאחורי-הקלעים; משפט האלוהים; פשע ואיוולת; גביע-הכסף; גנבת חפץ מקודש; המפורש והרמוז; מישור גלוי ומישור סמוי; מילים מנחות; השורש מצא כמילת-מפתח בין הכותב לקורא.

מבוא

הקורא את הסיפור הארוך, המורכב והמפורט, העוסק, לכאורה, בעניינים פרטיים של התרחשויות בבית יעקב – אינו יכול לראות לקראת מה הוא מוליך. רק כאשר מגיעים בסיום אל דברי יוסף בהתוודעו אל אחיו: "לא אתם שלחתם אותי הנה, כי האלהים" (ברי' מה, ח; ראו גם נ, כ), רק אז הקורא יכול לחוש שקיימת כאן תכנית אלוהית מחושבת.

יש לדייק: זו אינטרפרטציה של יוסף. הכתוב עצמו אינו אומר זאת,¹ אבל גם יוסף אינו יכול לצפות את תכליתה של התכנית, כי לדעתו, התכלית הייתה להציל את המשפחה – וגם "עם רב"

1. ראו 31 pp. (1978), *JSOT*, 6 (1978), 'The Jacob and Joseph Stories as Analogies', P.D. Miscall. מודגש כי אין ה' מדבר עם יוסף, ובכלל, בכל הפרשה הזאת של יוסף ואחיו – לא נזכרת נוכחותו האקטיבית של ה'. הוא מדבר רק עם יעקב.

– בשנות הרעב האלה (נ, ה-ז; כ, ג). רק לאחר מותו, בהגיענו לספר שמות – רואים אנחנו את המכלול: כך הוצאה אל הפועל ההודעה, שקיבל אברהם בברית בין הבתרים: "יָדַעַ תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זֶרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" (טו, יג). כל המהלכים שבינתיים הם חוליות בשרשרת, שתוביל לקראת מימוש תכנית זו.

סיפור יוסף ואחיו בנוי משני חלקים, שביניהם מפרידה תקופת זמן בת למעלה מעשרים שנה: החלק הראשון, המספר על המתחות שבין יוסף לאחיו והמסתיים במכירתו לעבדות – מונה 36 פסוקים (לו, א-לו); החלק השני – שבו נדון כאן – עוסק במפגש המחודש ביניהם במצרים כעבור כל אותן שנים, והוא ארוך פי שלושה – 108 פסוקים (מב, א – מד, כח; נ, יד-כא). במרכזם – שורה של מכמונות – כך נראה – שטומן יוסף לאָחיו; ראשיתן בהאשמתם בריגול (מב, ז-כ), המשכן בכליאתו של שמעון (שם, כד), ובדרך זו נאלצים של האחים להביא עמם מצרימה את בנימין, לאחר מכן מואשמים בגנבת הגביע (מד, א-יז), והפרשה מסיימת בהתפייסות (מה, א-טו). לכאורה, מהלכו של הסיפור ברור וזורם יפה. אבל הקורא בתשומת-לב נתקל בפרטים לא-ברורים ואפילו תמוהים במהלך הסיפור. נדון כאן באחדים מהם, ומתוך קריאה סינכרונית של הסיפור.

הנחת-היסוד בסיפור המקראי, שהדברים נמסרו על-ידי מספר יודע-כול. משום-כך הקורא נתבע לראות בהם, א-פריורי, יצירה קוהרנטית, אם כי לא אחת לא הכול מסופר. יש פערים, ואולי גם מה שנראה כסתירות, וכאן נפתח הפתח לשיתופו הפעיל של הקורא.

א. רצף אירועים או מלכודת מתוכננת לפרטיה?

מה הייתה תכליתה של התכנית שרקם יוסף?

הכתוב אינו חושף את מניעיו, ואפילו אינו מתייחס (אפילו לא ברמז) לשאלה, האם פעולותיו נעשו מתוך תכנון מחושב או שהיו רק תגובות אימפולסיביות למצבים שנוצרו. ושמה הייתה זו התנקמות לשמה – בניצול העובדה, שהוא זיהה אותם, אך הם אינם מזהים אותו² – ללא תכנון מחושב של הצעד הבא.

לא נֶאָמַר בכתוב, אם יוסף, המשביר לכל עם הארץ, ציפה לבוא אחיו מצרימה, כולם או קצתם.³ מתואר רק המפגש ביניהם: הם משתחווים לו ארצה, כפי שצפה בחלומו – אבל, לאכזבתו, ישנם כאן רק עשרה. והיכן האחר, שדווקא אותו רצה לראות? אנחנו קוראים איך שלב אחר שלב העמיד אותם יוסף בסופו של דבר בפני מצב, שבו בנימין אחיו, בן-אמו, יימצא כמי שגנב את גביעו של אדוני-הארץ; דינו ייחרץ להיות – לפחות, למראית-עין – עבד-עולם ליוסף, והאחרים

2. הכתוב נוקט לשון טעונה: "ויכר יוסף את אחיו – והם לא הפָּרְהוּ". בעלי-המדרש מוצאים בזה ביטוי שיפוטי מרומז לטיב היחסים ביניהם: הוא למרות הכול זוכר כי הם אחיו; לא כפי שנהגו הם כלפיו. הדרשנים נאחזים לא רק בתגובותיו הרגשניות של יוסף (מב, כד; מג, ל), אלא גם במילות הכתוב, אשר ניתן לתלות בהן תחושה זו. כך, למשל, הפסוק: "ויקח מאתם את שמעון, ויאסר אותו לעיניהם", אשר כפשוטו הוא השלכה לכלא (ראו להלן). אך הדרשן רואה במילה "לעיניהם" ביטוי לכך, שהיה זה רק למראית-עין, ומיד לאחר צאתם לדרך הוציאו והאכילו והשקהו (בראשית רבה צא, ת, מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 1130). אכן, שיפוט זה יכול להישען רק על יוסף, שלאחר נאווה המרגש של יהודה – ספק, אם אפשר למצוא קודם-לכן סימנים ליחס כזה. מן הבחינה הספרותית, הפועל 'הכיר' או 'לא הכיר' – כאן ובמקומות נוספים – עשוי לשמש לצורך הבאת הקורא אל הרגע של פסגת המתח – והפתחו: מה יקרה, אם גם אחיו יהוה אותו? אך הנה זה לא קרה. ראו מ' צפור, "הכיר/לא הכיר" כאמצעי ספרותי במקרא, בית מקרא, 50, ג (תשס"ה), עמ' 241-250.

3. בעלי-האגדה מתארים תכנון מפורט, שתכליתו – הבאת האחים אל יוסף ומניעת אפשרות בואם מצרימה לשבור שבר – בלא להגיע אליו (בראשית רבה צא, ת, מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 1122-1123). כמו-כן הם מתארים את מאמצי האחים בבואם למצרים למצוא את יוסף (מדוע רק עתה עשו זאת?). לפי התיאורים הללו האחים היו בטוחים, שימצאוהו 'בשוק של זונות'. ואכן, שלוהי יוסף לכדו שם את האחים. ייתכן, שבעלי-האגדה רצו בדרך זו גם למצוא קשר עם האשמתם כמרגלים – בהשפעת יהושע ב, א, ואולי גם של בראשית מב, ט, יב.

יִשְׁלַחוּ לְבֵיתָם.

לפי הסבר רווח, יוסף רצה להעמיד את אחיו במבחן, אם ימלטו את נפשם במחיר הפקרתו של אחיהם, בנימין בן רחל, אשר לאחר היעלמו של יוסף הפך להיות בעיני אביהם ממלא-מקומו של יוסף, הבן המועדף, ש"נפשו קשורה בנפשו" (מד, ל), ובשל כך לא נשלח מלכתחילה מצרימה עם עשרת אחיו: "פן יקראנו אסון" (מב, ד). לבניו האחרים אינו דואג! האם יחזור על עצמו מעשה מכירת-יוסף לעבדות? ואולי הם יצאו למאבק למענו, גם אם ישלמו על כך מחיר כבד?

לכאורה, יוסף כבר היה עד לדברי-החרטה, שאמרו בינם לבין עצמם, בלי לדעת שהאדון המצרי, הוא יוסף, מבין את דבריהם (מב, כא-כג), כשכולו נרגש (פס' כד). ומדוע אין הוא ממהר ליפול על צוואריהם ולקרוא "אני יוסף אחיכם!"? או שמא אין לראות בדבריהם אלה חזרה בתשובה וחרטה על ביצוע הפשע, אלא רק הבנה, שעתה הם באים על עונשם? האם הם רואים במכירת-אחיהם מעשה רע או רק מעשה חסר-תבונה, כי לא שיערו, שבאחד הימים יצטרכו לשלם את המחיר? האין בושתם – "קִבְּשֵׁת גִּבְּבָהּ כִּי יִמְצָא", על כי נתפס? אך כשנוכח יוסף בנכונותו של יהודה למסור נפשו למען בנימין – הבין יוסף, כי חל שינוי בעולמם המוסרי והרגשי.⁴

ברם, ניתן להציע למעשיו הסבר אחר:

במהלך למעלה מעשרים שנה, מאז נקרע יוסף מבית אביו – נוצר נתק גמור ביניהם. יוסף השיג את מטרתו: חלומותיו התגשמו – תמורת כותנתו הייחודית שנגזלה ממנו (לו, כג) הוא עוטה בגדי-מלכות (מא, מב); הוא מושל – לא רק על אחיו, כפי שהשתמע מחלומותיו, אלא על כל ארץ-מצרים (מה, ח-ט); אין לו עוד עניין באָחיו ובבית-אביו – כפי שמעידים השמות שהעניק לבניו (מא, נא-נב).⁵ והנה, משראה שוב את אָחיו, אבל ללא בנימין אחיו, התעורר אצלו לפתע החשש, שמא לאחר שהעביר אליו אביו את אהבתו העזה, בהיותו זיכרון לרעייתו האהובה, רחל, עתה יהיה בנימין מושא לקנאתם של יתר העשרה, ומי יודע, אם לא עשה אביו גם לו כותנת-פסים.

אמנם ייתכן לומר, שמן הרגע שראה את אָחיו, ובנימין אינו עמהם – נתעוררה בלבו כמיהה עזה לראות שוב את אָחיו, בן-אמו (ראו מג, לא). מן הכתוב לא ברור מתי גמלה בלבו ההחלטה לאסוף את בנימין אליו – רק אותו, ולא את אחיו האחרים – כמשתמע מתוך הדין שגזר על האחים, לאחר שנתגלה הגביע הגנוב בכליהם (מד, יז). עתה יטמון להם פחים בזה אחר זה, וכך, בסופו של

4. ראו הפרק 'יוסף ואחיו – סיפור של השתנות. בראשית פרקים לז-ל"ג, בספרו של א' סימון, **בקש שלום ורדפהו: שאלות השעה באור המקרא, המקרא באור שאלות השעה**, תל-אביב 2002, בעיקר עמ' 70-81, והספרות המובאת בהערות. כמו-כן ראו ש' בן ראובן, 'מידה כנגד מידה בסיפור יוסף', **בית מקרא**, מט, ד (תשס"ד), עמ' 185-190.

5. הרבו לדון בשאלה, מדוע עם עלותו לגדולה – לא ניסה יוסף ליצור קשר עם אביו. המקרא אינו מתייחס לעניין זה, וכמו על שאלות אחרות, התשובות המוצעות הן השערות של המשיבים – ותו לא. הן נשענות על היתכנות ראלית ופסיכולוגית ומתעלמות מן האפשרות של התרחשות אחרת בעלת-סבירות נמוכה. הרוצה ללמד זכות על יוסף – יעדיף להגות, שיוסף סבר, כי מוטב לאביו להאמין, שהוא אינו בין החיים, מאשר לפגוש את יוסף ולגלות מה עוללו לו בניו האחרים. משעמים אחדים קשה מאוד לקבל, שיוסף חשד, שאביו רצה לסלק אותו מעל פניו, כדרך שעשו אברהם ויצחק לבניהם, שלא נועדו להיות הממשיכים את השושלת, הנושאת את הבטחת ה' לאברהם, ומשום כך אינו מנסה לחפש את הבן האובד. אין מקום להאריך בשאלות מסוג זה, גם אין טעם להציע תשובה אלא אם כן מוצא המשיב נקודות עיגון ממשיות להשערתו בכתוב עצמו – ראו להלן הערה 37. האם זרעי הניתוק מאביו כבר נורעו, משעה שסיפר לאביו את חלומו, וכתגובה ספג נזיפה חמורה (לו, י)? הנוזפה – כך מקובל לבאר – הייתה על השנאה שהוא מעורר, והערת הכתוב, "ואביו שמר את הדבר" (פס' יא), מתבארת כהמתנה וציפייה לראות בהתגשמות החלום (אכן, בשליחת יוסף אל אָחיו שְׁקֵמָה – אי-אפשר לראות מעשה מכוון לקידומה!). ושמא יש לראות בתיאור זה הצפנה של קנאה, איבה מסותרת, בשל החלום, המצביע על כי האב האהוב ישתחוה לבן-התפתוקים אפיים ארצה, וזה ימשול בו? ראו איגרתו של י"ד אברמסקי אל אשר ברש, בתוך **אגרות יעקב דוד אברמסקי**, תל-אביב תשנ"א, עמ' 49. על כך העמידה אותי העורכת, ד"ר שולה אברמסקי. ללשון "שמר את הדבר" – ראו גם עמוס א, יא.

דבר, יביאו אליו את אחיו; את האחרים ישלח מעל פניו. בהם – אין לו חפץ. אלא שדבריו הנרגשים של יהודה ונכונותו לקחת על עצמו את העונש של עבדות-עולם (מד, ל-לג) – גרמו ליוסף למהפך במחשבתו.

ב. האשמה בריגול כשלב בתכנית

מהי תכלית האשמת האחים בריגול (מב, ז-כ)?⁶

מן הסתם, תהה יוסף, על כי בנימין אינו בין הבאים. האם אירע לו דבר? אין הוא יכול לשאול זאת ישירות. לכן במהלך חקירתם באישום זה הוא מביא לחשיפת פרטים על משפחתם.⁷ הוא שומע, שאחיו הקטן נמצא עם אביו בארץ כנען. עתה יפעל להבאתו אליו למצרים, והדרך לאלף את האחים לעשות זאת היא, שזו תשמש הוכחה לתפנותם, כי כנים הם, וְלֹא – יוצאו להורג (ראו מב, כ). כדי להבטיח שיעשו זאת – אחד מהם ילך להביא את אחיהם, בעוד כל האחרים יֵשְׁבוּ בכלא. גם כאן חסרה חוליה בסיפור, כי מיד לאחר שחרף כך את דינם – הושיב יוסף את כל העשרה שלושה ימים בכלא. כנראה, יוסף עשה זאת, מכיוון שלא חשו לקבל את הצעתו וכדי להוכיח את רצינות כוונותיו. לאחר מכן שינה את החלטתו, לקח את שמעון כבן-ערובה והכניס אותו לכלא, וכל היתר נשלחו לביתם עם מטען נדיב של מזון. את הצהרתו: "את האלהים אני ירא" (פס' יח) – יש אולי לבאר, שאין הוא רוצה לעכב אותם ולהותיר את בני-ביתם גוועים ברעב.

הכתוב אינו מציע הסבר לקורא, מדוע בוחר יוסף דווקא בשמעון כבן-ערובה: יוסף, במסווה של שליט מצרי – אינו חייב, כמובן, לספק הנמקה לאחיו.⁸ אכן, מבחינתו נכון היה לראות בגדול האחים, ראובן, אחראי למכירתו לעבדות, אך אשמתו של ראובן פחותה בהרבה. יוסף אינו יודע את דברי ראובן לאחים, בשעה שרצו להמיתו (לז, כא-כב). מהמסופר באותו פרק (פס' כט-ל) – עולה, שראובן לא היה נוכח במכירתו של יוסף, ואף לא ידע כלל על הכוונה לעשות כך. אם כן, יוסף אולי הבחין, שראובן לא היה שותף למכירה.⁹ והנה עתה, לאחר האשמתם בריגול והחלטתו, כי תשעה מהם יוכנסו לכלא עד להבאת אחיהם הנוטר למצרים – שומע אותם יוסף מביעים דברי-חרטה על מכירתו: "אבל אשמים אנחנו על אחינו, אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו – ולא שמענו! על כן באה אלינו הצרה הזאת!" (מב, כא); 'צרה' – תמורת 'צרה'. ואז ראובן מטיח בפניהם: "הלא אמרתי אליכם לאמר: 'אל תחטאו בילד!', ולא שמעתם; וגם דמו הנה נדרש!" (פס' כב). דומה שבדברי-החרטה של האחים – אפשר לשמוע רמז כלפי מי שהיה בכוחו למנוע את הפשע ולא עשה זאת: 'ולא שמענו!'; וכך בדברי ראובן: 'ולא שמעתם!', ושוב חוזר הכתוב על 'מדרש-שמות' זה: '...כי שמע יוסף' (פס' כב-כג).¹⁰ הנה שמו המפורש של 'המבוגר

-
6. אולי אפשר לראות בהאשמה "את ערנות הארץ באתם לראות" (מב, ט, יב) גמול על הפשטת אחיהם מכותנתו והשלכתו עירום לבור.
7. בהמשך מאשים אותם אביהם על הפטפות המיותר (מג, ו). לזכותם ייאמר, שעמידתם על כך שהם אחים בני איש אחד – באה כדי לשלול אפשרות, שכולם נשלחו למטרת ריגול.
8. המדרש מבאר, שרצה להפריד בין שמעון ללוי, הצמד, שלדבריו החרים את שכם (בראשית רבה צא, ד, מהד' תאודור-אלבק, עמ' 1124). ברם, לכל אורכם של סיפורי יוסף – לא נזכר כלל לוי. ראו עוד להלן הערה 11.
9. זאת על-פי התפיסה הרווחת, שהאחים היו אלו שמכרו את יוסף. רשב"ם, שד"ל ואחרים סבורים, שפשט הכתובים הוא, שהסוחרים המדיינים הם שמשכו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים. בחקר המקרא קיימות גם עמדות אחרות. ראו גם מ' בן-ישר, 'מי מכר את יוסף?', דף שבועי, 997 (תשע"ג), מתוך www.biu.ac.il/jh/parasha/vaygash/Menachem.doc
10. "שומע" בהקשר זה – הוראתו: מביין; כך למשל מל"ב יח, כו ועוד. הוראה זו קיימת גם בלשון הבהר-מקראית, אבל הקורא חד-העין רואה גם את הרובד הסמוי: גם יוסף למד מדברי האחים, שניקרא האשמה מוטלת על שמעון.

האחראיי לפשע, שמעון, אשר אולי אף היה ראש למבצעיו, והוא אשר יושם עתה בכלא.¹¹ מבחינת מהלך הדברים קצת תמוה, שחילופי-הדברים הללו בין האחים – מתעוררים רק עתה. התרחיש הטבעי היה, שחילופי-ההאשמות היו מתפרצים במהלך 'שלושת הימים', שישבו בבית המשמר.¹² וכי מה עשו באותם ימים? המספר רוצה להטעים, שיוסף היה עד לדברים. ושמה רק עתה, כאשר נאמר להם, שרק אחד מהם יישאר כלוא, כשעתידי לא ברור, וגם לראשונה מושמע במפורש עונש-המוות הצפוי להם (מב, כ), אם לא יצליחו להוכיח את חפותם – נזכרו באחיהם, יוסף, שהופקר אף הוא לגורלו. עתה גם צפה השאלה: מיהו זה אשר ישאירו כאן, בודד לנפשו. ובדברי הטרוניה של ראובן משתמע, שהוא אינו רואה עצמו כחלק מן הפשע הקולקטיבי. הוא – גם בתוקף היותו גדול-האחים – הזהיר אותם, אך הם לא שמעו בקולו.¹³

ג. מלכודת חדשה ועלילה ממוחזרת

עם שובם של האחים למצרים ועמם אחיהם, בנימין, ובידיהם כסף משנה וגם מנחת-ריצוי לאדון – גוברת חרדתם בראותם, שהם נלקחים אל בית-יוסף (מג, יז-יח). התנצלותם וההסבר אשר בפיהם על הימצאות הכסף באמתחותיהם ללא ידיעתם (שם יט-כב) אינם עשויים לעורר אמון: הרי אין ספק, כי הרעב הוא, שאילץ אותם לבוא שוב למצרים ולהשיב את הגנבה בצירוף סיפור מפוקפק. אך האיש אשר על בית-יוסף ממהר להפיג את חששותיהם, מוציא אליהם את שמעון (שם, כג), ואף מעניק להם טיפול כמו לאורחים חשובים. הם מוזמנים לסעודה עם אדוני-הארץ ועם סגל משרתיו הנכבדים (אם כי, מטעמי מסורת דתית, ישבו בשולחנות נפרדים; שם לב),¹⁴ ואף מוענקות להם תשורות (שם, לד) – פיצוי על האשמתם חסרת-היסוד בריגול, ואולי גם בשל החרדות שלא-לצורך בשל אותו כסף-פלאים.¹⁵ בבואם לראשונה למצרים – הושמו יחד בכלא; עתה יושבת המשפחה המאוחדת לסעודה חגיגית משותפת, "הבכור – כבכורתו, והצעיר – כצעירתו" (שם, לג); האם כך נהוג היה גם בשבתם בבית אביהם? ומטבע הדברים, שולחן נפרד נערך לאדון המצרי (שם, לב). הם שתו והשתכרו ליד אחיהם הנסתר, בלי לדעת במה זכו לכך.¹⁶ עתה? מלאו עבדי-יוסף את שקיהם בר, ובבוקר יצאו לשוב לביתם – הם ושמעון ובנימין אתם –

11. לדעת סמט, האחים הם שבחור בשמעון (א' סמט, עיונים בפרשות השבוע, א: בראשית-שמות, ירושלים תשס"ב, עמ' 124-127).
12. "ביום השלישי" (א): "שלושת ימים... ביום השלישי" הוא קונבנציה ספרותית שכיחה; ראו: ע' פריש, הקריעה הגדולה: סיפור פילוג הממלכה בספר מלכים, באר-שבוע תשע"ד, עמ' 112 והערה 159. אין אפוא מקום לקשור באמצעותה בין מקראות מסוימים (כגון עם מעשה שכם; ראו גם הערה 7 לעיל).
13. אפשר אולי ללמוד גם מכאן, שבפועל לא התייחסו אליו כאל 'אחיהם הבכור', שעל פיו יישק כל דבר, והוא גם לא היה ממש 'אחד מן החברה'.
14. בלשון הכתוב: "כי שם יאכלו לחם" (מג, כה, לא-לג). האחים אינם חושדים בשום דבר, אולם הקורא נזכר בסעודה דומה, שנערכה לאחר שהשליכו את יוסף לבור, גם שם, לאחר ביצוע הפשע – 'אכילה על הדם', נאמר: "וישבנו לאכל לחם" (לז, כה). זוהי קונבנציה ספרותית, המתארת השלמת עסקה. לעתים משתמש בה הכותב – כדי להבליט את היותה הסכמה על ביצוע פשע; ראו למשל שמות לב, ו: אסתר ג, טו (או על קשיחות-לב כלפי הקורבן; ראו גם מל"ב ט, לג-לד). אם נניח, שיוסף הכלוא בבור לא ידע על הסעודה, הנערכת באותה שעה (הבור היה במקום מעט מרוחק; ראו גם בראשית לז, כט-ל), איך הקישור בין סעודה זו לבין הסעודה בבית האדון המצרי הנו רק בין הכותב לקורא.
15. התשורה המחומשת שמקבל בנימין היא בשל היותו 'אחיהם הקטן'; אך במישור הסמוי: השליש המצרי רצה לעורר קנאה בלב האחים, ולאחר מכן – לאחר שהגביע הגנוב יתגלה בכליו – נכונות לוותר עליו ולהותירו לעבדות-עולם במצרים.
16. הכתוב "וישב לפניו" ("הבכר – כבכרתו, והצעיר – כצערתו"; מג, לג) – אין פירושו בהכרח: הושיבים בסדר זה (ראו גם המדרש, המתאר את ידיעת יוסף על סדר תולדותם באמצעות הרהר בגביע; בראשית רבה צב, ד, מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 1143). לשון הכתוב כפשוטה מורה, שהם מעצמם ישבו כך, כנראה, על-פי הנחייתו המפורשת של יוסף, ודרישה זו, שמטרתה אינה ברורה – התמיהה אותם (ראו גם להלן).

שמחים וטובי-לב, כשחשרת הסיוטים מאחוריהם, ואולי גם יספרו זה עם זה במאורעות-היום ובנפלאות ה', אשר שם בפיו של המצרי הפתי הסבר דמיוני על הכסף, שנמצא בכליהם בשובם לארץ כנען. יש להניח, שהם אינם מאמינים בהסבר המגוחך שלו, אך די להם, שיצאו מכאן בשלום.

מפליא, שאין בכתוב הסבר לשם מה הושם מלכתחילה כספם באמתחותיהם. במהלך הסיפור אין נראית מטרה כלשהי למעשה, שהרי בסופו של דבר כלל לא הואשמו בגנבתו, אלא אם כן מטרתו – להטיל אימה על האחים (ובעקיפין – גם על האב הזקן!). האם היה זה מכוון לרגע, שהאיש אשר על הבית יפיג את חששותיהם לחלוטין, ובדרך זו ירדים את חושיהם, וכך תגבר עצמת המהלומה המצפה להם?

הם אינם יודעים על המלכודת החדשה, שהוטמנה להם בפי אמתחותיהם: עתה יופללו שוב בגנבה מבישה, הכרוכה בכפיות-טובה (מד, א-ה). הם בטוחים, שזהו חשד-שווא, מציעים לערוך חיפוש בכליהם, ואף מקבלים על עצמם לשאת עונש כבד, אם יתגלה מאומה בידם (שם, ז-יא). מהמשך המסופר עולה, שהמצרי מתכנן גלויות את הגביע הגנוב רק בסופו של החיפוש. והנה כבר עם בדיקת השק הראשון – מצפה להם הפתעה מביכה (והיא תחזור ותגדל עם בדיקת השקים האחרים). אך גדולה ממנה – ההפתעה המצפה לקורא, אשר כבר למד, שבכליהם הוטמן הכסף וגם גביעו של יוסף; זו הפתעה אחרת, מהופכת: הכיצד אין האחים מביעים תדהמה על גילוי הכסף בכליהם, וגם האיש המצרי – העורך חיפוש בכליהם – אינו אומר דבר וחצי דבר נוכח הכסף, אשר נתגלה אצלם? לא ברור לנו, לשם מה הושם הכסף בכליהם, אם אין לזה ייעוד?

קורא יצירתי היה מדמיין לעצמו המשך נאה לסיפור: האחים המופתעים – מתאוששים, וכדי לחפות על מבוכתם הם מסתייעים בתקדים – הנה שוב מטמון, אשר העניק להם אלוהיהם ואלוהי-אבותיהם! ואולי היה זה האיש המצרי עצמו, שהעלה הסבר זה להימצאות הכסף שוב באמתחותיהם, ולכן הוא אדיש לו, שהרי מטרת החיפוש הייתה גילוי הגביע הגנוב. ברם חריף-מוח יגלה מיד את המשגה המובנה: הרי ההסבר, שניתן להימצאות הכסף בכליהם – תִּקְוֶה גם לגבי הגביע, אשר, במקרה, דומה כמו שתי טיפות מים לגביע, הנמצא בבית-יוסף: גם הוא מטמון, שנתן להם אלוהיהם. היד ה' תקצר?...!¹⁷

נוח להיאחז בפתרון-הקסם של מחיקת הזכרת הכסף בפס' א-ב, כְּמִחְזֹר של מב, כה.¹⁸ מחיקת מילים, כיוון שאינן נוחות לנו – יכולה לבוא רק כמוצא אחרון.

ברגע זה נזכר הקורא לשאול: איזה כסף היה זה, שהושם עתה בכליהם – הכסף, שהביאו עמם בביקורם הראשון במצרים כתשלום בעד רכישת המזון, נתגלה בהפתעה בכליהם בשובם לביתם, ועתה הוחזר למצרים? ההיה זה הכסף האחר, הנוסף, שנועד לצורך הרכישה החדשה? ואולי גם זה וגם זה?

ואז צצה שאלה אחרת ששכחנו לשאול: מה נעשה בכסף הראשון, זה שהוחזר עמם מארץ כנען ושהממונה המצרי קבע, כי הוא מטמון שנתן להם אלוהיהם? האם נשאר בידי האחים? האם

17. מטעם זה קשה לקבל את דעת אברבנאל, שהכסף (איזה?) הושם עתה בכליהם במתכוון, כדי שהם ייוכחו לדעת, שבנימין אינו אשם במאומה, ושזו חזרה על העלילות, שניקמו כנגדם כבר קודם לכן.

18. דעה זו רווחת במחקר, כך, למשל: G. von Rad, *Genesis*, tran. J.H. Marks [OTL], London 1963, p. 386; C. Westermann, *Genesis*, III, Neukirchen 1982, p. 143; E.A. Speiser, *Genesis*, New York 1964, p. 333 (המקורות ערוכים לפי זמן כתיבתם במקור) ואחרים. הצעות אחרות רמזות אצל סימון (לעיל הערה 4), עמ' 283, הערה 4.

נמסר לידי אנשי יוסף? ומה אלה עשו בו?

עם קריאת הפרק הקודם – לא נתבעה תשובה לשאלה זו, כי, לכאורה, אין לזה חשיבות להמשך העלילה.¹⁹ די לנו בעובדה, שהאנשים נוקו מכל אשמה, ואחיהם, שמעון, הוחזר להם. אך כשמגיעים לרגע החיפוש בכליהם, מתברר, שיש חשיבות רבה לתשובה על השאלות הללו: מדוע לא הופתעו מגילוי הכסף בכליהם, הרי הוא היה כסף 'כשר'.

מסתבר, שהיה זה אותו כסף, שגילו בכליהם בשובם לארץ-כנען. עם בואם עתה למצרים שנית – מסרו אותו מיד, יחד עם התשלום לרכישה החדשה, לידי אנשי יוסף, אך "אשר על הבית" טען בתוקף, שאת התשלום בעד רכישת המזון בפעם הראשונה – קיבל לידי, ואילו הכסף שמצאו בכליהם הוא, ללא ספק, מטמון, שהוענק להם על-ידי אלוהיהם. הוא שייך אפוא להם, ומן הדין להחזירו להם.

את זה עושה עתה האיש; הוא שם אותו בכליהם בגלוי, בידיעתם של האנשים (שלפי המסופר היו אז בגילופין – מג, לד), ואולי – לעיניהם,²⁰ אבל בה-בשעה הוטמן בחשאי גביע באמתחת בנימין. הכסף השני, תמורת הרכישה החדשה, הועבר לטמיון, שם נצברו כספי-המכירה של התבואה. הכסף, שנתגלה עתה באמתחותיהם, היה אפוא כספם שלהם, והימצאותו בכליהם הייתה טבעית.

ד. מרדף מוזר

כמצווה עליו – האיש אשר על בית-יוסף רודף אחרי האנשים ומשמיע באוזניהם דברי-כיבושין, כפי שהורה לו יוסף: "למה שלמתם רעה תחת טובה?", וכי כך נוהגים במארח? והוא מוסיף: "הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו!" (מד, ד-ו). פשע, וגם איוולת!

במה מאשים אותם האיש? אל מה רומזים דבריו?

אין בדבריו לא גביע ולא גנבה. גם טענת ההצטדקות שלהם (שם, ז-ט) – אינה מתייחסת לגביע:²¹ ההיגד "אשר ישתה אדוני בו... נחש ינחש בו" – יכול אמנם לרמוז לגביע של יוסף, אבל אפשר להבין את דברי האיש גם כך: לאחר שיצאתם לדרככם, לקח האדון את הגביע בידו, כמנהגו מדי בוקר בבוקר, וגילה באמצעותו שביצעתם פשע, ולכן שלח אותי לעצור אתכם. אין בדברי האיש רמז לכך, שלמעשה ברגע זה הגביע אינו ברשותו של יוסף, כי נגנב, והם החשודים בגנבה. רק כאשר מתגלה הגביע, בהפתעה גמורה, באמתחת בנימין – הבינו האחים מה הייתה מטרת החיפוש. החל מרגע זה – כולם מדברים במפורש על 'הגביע' (שם, יב, טז, יז). עם זאת, גם מתוך דברי ההאשמה הסתומים של האיש (שם, ד-ו) הבינו מיד כי הם נחשדים בגנבה, ולהפרכת החשד – העלו טענה משכנעת, שהחשד הוא חשד-שווא. אך מדוע הם אומרים: "ואיך נִגְנַב מבית אדוניך כסף או זהב", ודווקא כך? מדוע לא, אמרו למשל, "מחוט ועד שרוך נעל?"

מסתבר, שהם באמת מתייחסים לאשמת גנבה של גביע-כסף. והכתוב, כמעשהו מדי פעם בפעם, מדלג על חוליות בסיפור, אך הן מתפרשות מתוך ההקשר.

19. ראו גם סימון (לעיל הערה 4).

20. המשתה התמשך מן הצהרים (מג, טז); האנשים יצאו לדרכם עם אור הבקר (מד, ג).

21. בתרגום השבעים נמצא כאן משפט נוסף, אשר ניתן לשחזרו לעברית מקראית: "למה גנבתם את גביע הכסף אשר לי?" (או בנוסח קרוב לזה); וגם בפס' ט, י נוסף בתרגום: "(נמצא) הגביע". ואולי כך מצא המתרגם בטקסט העברי שבידו. ראו מ' צפור, **תרגום השבעים לספר בראשית**, רמת-גן תשס"ו, עמ' 540-541. לכאורה, נראים הדברים כתוספת משנית, שנועדה לפתרון התמיהה.

דוגמה מפורסמת לטכניקת כתיבה זו – מצויה בשמות ב, כא: "ויואל משה לשבת את האיש", לאחר שקודם-לכן מזרז יתרו את בנותיו לקרוא למשה לבוא אל ביתם, אך לא נזכר שעשו זאת.²² לא כל מה שאמר הממונה המצרי – מצוטט כאן,²³ והקורא, לאחר שסופר לו על הטמנת גביע בכליהם ועל המרדף שנערך אחריהם – מבין מעצמו, שהוא האשים אותם במפורש בגנבת הגביע המקודש. העונש, שהם נכונים לקבל על עצמם, במקרה ההיפותטי שאשמתם תוכח, הכולל גם דין-מוות על מי שתימצא בידו הגנבה – גם הוא עונש ראוי לגונב חפץ מקודש.²⁴ הכתוב עובר בשתיקה על נושא נוסף: כאשר נתגלה הגביע באמתחת בנימין – כיצד הגיבו על כך האחים? כיצד הגיב בנימין עצמו? ניח לבעלי-האגדה למלא כאן את החסר.²⁵ המקרא עצמו נחפז לעסוק בנושא העיקרי: נאומו של יהודה, ההתפייסות והאיחוי.

ה. מישור גלוי ומישור סמוי

אך אֵל לנו להיחפז: הבה נתבונן במהלך הדברים, שלב אחר שלב, כפי שמספר הכתוב. כדי להבהיר את דברינו – נציג בטבלה את דבריהם של המעורבים בפרשה.

ב. לאחר שנתגלה הגנבה (טו-יז)		א. השלב שקדם לחיפוש (מד, ג-י)	
1. האשמה (בפי אדוני-הארץ)		1. האשמה (בפי הממונה – כהנחיות האדון)	
מה המעשה הזה אשר עשיתם? הלוא ידעתם?		למה שלמתם רעה תחת טובה? הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם! (מד, ד-ה)	
כי נחש ינחש איש אשר קִמְנִי! (טו)			
2. חילופי דברים נוכח האישום		2. חילופי דברים נוכח האישום	
א. הצטדקות הנאשמים	ב. תגובת המאשים	א. הצטדקות הנאשמים	ב. תגובת המאשים
נכונות לשאת בעונש (הראלי)	הקלה בחומרת העונש (הראלי)	נכונות לשאת בעונש (ההיפותטי)	הקלה בחומרת העונש (ההיפותטי)
ויאמר יהודה: מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק?	ויאמר: חלילה לי מעשות זאת	ויאמר: גם עתה כדבריתם כן הוא	ויאמרו אליו: למה ידבר אדני כדברים האלה? חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה: הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אֲדֹנֶיךָ כסף או זהב? אשר ימצא אתו מעבדיך
האלהים מצא את עון עבדיך	האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (יז)	אשר ימצא אתו (הגביע)	אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים (ז-ט)
[אשר נמצא הגביע בידו]		יהיה לי עבד ואתם תהיו נְקִיִּים (י)	
הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו (טז)			

22. לדוגמאות נוספות – עיינו: א' סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 318 והערות.

23. לעניין הצורך בהשלמת פערים (פעולה, שבעלי-המדרש הרבו לעשות, תכופות בעזרת המצאות דמיוניות) – ראו פ' פולק, הסיפור במקרא: בחינות בעיצוב ובאמנות, ירושלים תשנ"ט, עמ' 331 ואילך.

24. דוגמת העונש אשר השית יעקב על מי מבני ביתו, אם ימצא, שגנב את התרפים (לא, לב).

25. כך, למשל, בראשית רבה צב; בראשית רבה צב, ח (על בראשית מד, ו), מהד' תאודור-אלבק, עמ' 1147 (ומקבילות; ראו הערות המהדירים). ראו גם לעיל הערה 4.

כדי לדחות את החשד – המפורש או המרומז – מציגים האחים טענה הגיונית, המתבססת על הנורמה המוסרית, שגילו קודם לכן (מד, ח). מתוך הכרה בחפותם הם אף מכריזים על נכוונת לשאת עונש חמור ביותר, אם תוכח אשמתם: זה אשר יימצא בידו – יומת, והאחרים יהיו לעבדים (שם, י). המילה 'עבד' בניהם ביחס לעצמם, אשר תחילה שימשה כמתן כבוד לאדון, הופכת עתה להיות במשמע של עבדות ממש. ותכף להצהרה הם פותחים בזרזות איש את אמתחתו לצורך עריכת חיפוש (שם, יא). סדר החיפוש היה: "בגדול החל ובקטן כִּלְהָ" (שם, יב). האיש המצרי זכר היטב את סדר ישיבתם במשתה, וכוונתו הייתה, שרק לבסוף יתגלה הגביע. מבחינה עניינית – חיפוש בסדר זה עשוי לעורר חשד, שהעניין כולו אינו אלא עלילה. אפשר גם לבאר את לשון הכתוב, שהחל את החיפוש בגדול, ולאחר מכן לא הקפיד על סדר מסוים, אלא רק על כך שהאחרון יהיה זה שהגביע בכליו. אשר למידת העונש הצפוי, אם תימצא הגנבה בכליהם – מסרב המצרי להצעתם מרחיקת-הלכת של האחים, המביעה למעשה דחיית כל אפשרות להניח, שהם מסוגלים לבצע פשע כזה. העונש שהוא קובע הוא ראלי, והוא מתייחס ברצינות גמורה לאפשרות, שאכן אחד מהם הוא הגנב.

לאחר גילוי הגביע הגנוב בכליהם – נאלצים האחים לחזור העירה קרועי-בגדים,²⁶ כדי לעמוד לדין לפני אדון-הארץ. דברי הנזיפה המרומזים, אשר שומעים מפיו, הם מתן אישור להאשמה, שהטיח בהם 'אשר על ביתו' מתחילה (שם, ד-ה), אך – בשינוי מסוים: המילים: "והוא נחש ינחש בו" בפי מְשַׁרְתּוֹ היו מוסבות לגביע שהעזו לגנוב, ואילו מפי יוסף מצפה להם הפתעה אחרת: מובהר להם, שגנבת הגביע לא מנעה מן האדון את יכולת הניחוש בדרך כלשהי (שם, טו). דבריו אלה סוגרים את המעגל: המלכודת נסגרה על מבצעי-הפשע.

הכתוב עובר בשתיקה על מה שהתרחש מן הרגע, שהתגלה הגביע בכליהם ועד שהתייצבו בפני האדון המצרי, אלא מעביר אותנו היישר אל בית-יוסף. על מה שאירע בינתיים – יכול הקורא רק להוסיף דברים משל עצמו. הדעת נותנת, שהאחים מבינים שהייתה כאן מערכת יעילה מאוד של מלכודות, שנועדה להפליילם בכל דרך אפשרית; אך בעיני האדון, אשר לפניו הם ניצבים למשפט – נראים הדברים כחזרה אובססיבית על תופעה זו של קלפטומניה, והם לא יוכלו להוכיח את חפותם. אין אפוא טעם לטעון, שכל העניין הוא עלילה זדונית. גם בנאומו של יהודה בהמשך הוא לא ידבר על ההאשמות כלפיהם ולא יפנה אל מידת-הצדק, אלא יבקש רחמים.

יהודה הוא הדובר בשם האחים. לא בשל היותו עתה – לאחר אלימינציה של שלושת אחיו הגדולים – גדול-האחים, אלא משום שהוא לקח על עצמו אחריות להשבת בנימין בשלום אל ביתו (פס' לב; ראו מג, ח-י; על טעם נוסף, סמוי – ראו להלן). הוא אינו יכול להתכחש למציאות, ואין לו לדיין אלא מה שראות עיניו. הפעם אין בידו דברים להצטדק. בנמיכות-קומה הוא מקבל עליו את הדין, ואף מציע את העונש.

בפיו של יהודה מצוי שימוש כפול בשורש מצ"א: אכן, "נמצא הגביע בידו" של בנימין, אבל זה

26. הבגדים הקרועים בוודאי מעלים בזיכרונו של יוסף אירועים קשים: תלישת בגדו מעליו בטרם השלכתו לבור (לז), ואולי גם התקרית עם אשת פוטיפר (לח) – הגם שאין להם קשר לאחיו. על מוטיב הבגד בכלל וקריעת הבגד בפרט בסיפורי יוסף – כבר הרחיבו את הדיבור. יחד עם הופעת מוטיב בצורה גלויה לנפשות הפועלות, יש לתת את הדעת על הופעתו במקומות נוספים, אשר רק הקורא יכול להבחין בהם ולראות בזה משמעות; במקרה שלנו – האחים קורעים את בגדיהם, והרי זה מקביל לפעולה כזו של יעקב, כאשר הוא מבין – כתוצאה של מעללי בניו – כי טָרַף טָרַף יוסף (לז, לג-לה). הקורא זוכר גם תגובה דומה של ראובן, כאשר הוא מגלה, שיוסף נעלם ואיננו (לז, כט-ל). אירועים אלה אינם ידועים ליוסף, אלא רק לאחים. ראו גם לעיל הערה 12. הכתוב אינו מבהיר מדוע אין יעקב מניח, שיוסף נרצח בידי אדם. אכן, יש שביארו את המילים 'וישלחו את הכתנת' מלשון 'פְּשָׁלָה יעברו', דהיינו בחרב (איוב ל"ו, יב): חתכו בכותנת החתכים בדמות שני היה; ראו רמב"ן ורד"ק בשם 'יש מפרשים'.

מעשהו של האלוהים, שופט כל הארץ: "האלהים מצא את עון עבדיך". הוא מודה בעובדות, אך האם הוא גם מודה באשמה? הכתוב אינו מפרש, אבל מבין השיטין עולה, שהאחים מאמינים בלבם בחפותו של בנימין.

נשים לב לשימוש החוזר ונשנה בשורש מצ"א, ולרוב – עם המילה "בידו", ובצורה מרומזת – השימוש במוטיבים של גנבה, של עבדות ושל מוות. מתחילה דוחים האחים כל רמז להאשמה המופנית כנגדם, "הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך מארץ כנען; ואיך נגנב מבית אֲדֹנֶיךָ?" (מד, ח). הייתה זו 'מצאה', לא – חלילה – גנבה. הם אף מציעים הטלת עונש מוות על "אשר קָמַצָה הגביע בידו" (שם, ט), שהרי אין זו, לדעתם, אלא אפשרות תאורטית. האיש אשר על בית-יוסף חוזר על התחייבותם, אם כי הוא מסתפק בענישה מידתית: "אשר קָמַצָה הגביע בידו יהיה לי עבד, ואתם תהיו נקים" (פס' י). לתדהמתם, הגביע 'נמצא' באמתחת בנימין (שם, יב).²⁷ יהודה נאלץ אפוא להודות, כי 'האלהים מצא את עוונם', ועליהם לקבל את עונשם (שם, טז).

האדון המצרי, כמובן, אינו יורד לעומק המשמעות של דברי יהודה, שהרי הוא רואה במילים: "האלהים מצא את עון עבדיך" – מעין ניסוח רליגיוזי להכרה, שאשמתם הוכחה סופית, ואין הם יכולים להתכחש לה – כי הנה הִמְצָא נמצאה בידם הגנבה!²⁸ הוא אינו יכול לדעת, שהכוונה הסמויה הייתה לעוון אחר לגמרי; זהו חשבון-נפש על הפשע של מכירת אחיהם לעבדות,²⁹ ועתה האלוהים מצא את עוונם. אי-אפשר שלא לראות בהצהרה זו חזרה על מה שאמרו, כאשר נקלעו בפעם הקודמת לסיטואציה דומה של גילוי כסף, שאינו שייך להם – בכליהם, לאחר ביקורם הראשון, הטרואומטי, במצרים. הדבר קרה, כאשר שבו לראשונה לביתם, ועמם – חמוריהם, הטעונים בר ומזון. עדיין לא הצליחו להסיר מעליהם את החשד, כי מרגלים הם, ועתה הם צפויים להאשמה גם בגנבה. באותה פעם הגיבו בתדהמה: "מה זאת עשה אלהים לנו?!" (מב, כח). הפעם הדברים נשמעים כהשלמה גמורה עם המחיר שעליהם לשלם, מידה כנגד מידה: "הננו עבדים לאדני!" (מד, טז).³⁰

בדבריו אלה של יהודה נשמע הד לתחבולה הבזויה של "זאת מצאנו" – הכתונת, המגואלת בדם הנשלחת אל אביהם (לז, לב). בדרך זו התגשמה תכניתם הראשונית: "ואמרנו: חיה רעה אכלתהו" (לז, כ; אמנם ללא ביצוע חלקה העיקרי: "לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הַבְּרוֹת"); ואכן יעקב 'מכיר', כי "חיה רעה אכלתהו" (פס' לג). למעלה מעשרים שנה עברו מאז המעשה הזה; הפשע נותר ללא עקבות, והחיים – ללא נוכחותו המטרידה של יוסף – זורמים במסלולם, ולפתע, למן הרגע, שדרכו רגליהם על אדמת מצרים – מופרעת שלוותם; הם חווים אירועים קשים, ואף מוצאים עצמם בסכנה של הוצאה להורג כמרגלים. בקורות אותם הם רואים את יד ה', עונש על מה שעשו לאחיהם. ואז הנה התפוגגו כל חששותיהם, והם עמדו לשוב אל בית אביהם, כל אחד-עשר האחים, וחמוריהם עמוסים מזון לרוב.³¹ התברר, כי כל אותם הרהורי החרטה והניסיון

27. בתרגום השבעים גם בפס' ו, כנגד "ויִשְׁגַּם" נמצא 'וימצאם'; האם זו גרסה או תרגום – ראו צפור (לעיל הערה 21), עמ' 541.

28. לשון שם' כב, ג. ראו גם ההערה הבאה.

29. באוזני הקורא עדיין מהדהדת תלונתו המרה של יוסף באוזני שר המשקים: "כִּי גָּנַב גָּנְבֵי מֵאֲרֶץ הָעִבְרִים" (מ, טו). המעשה שעשו הוא מה שהחוק המקראי מציג בלשון זה: "וְגָנַב אִישׁ וּמְכָרוֹ, וְנִמְצָא בִידוֹ" (שם' כא, טז); ראו עוד להלן.

30. העיקרון של 'מידה כנגד מידה' במקרא מוצא ביטוי באמצעים ספרותיים שונים; לעניין זה ראו י' יעקבס, **מידה כנגד מידה בסיפור המקראי**, אלון שבות תשס"ו. ראו גם י' בר-מעוז, 'אבל אשמים אנחנו', **דף שבועי**, 788 (תשס"ט), מתוך <http://www.biu.ac.il/jh/parasha/vayeshev/yona.html>

31. לכל אורך הסיפור – מתלווים אליהם חמוריהם, עדים אילמים לכל התהפוכות, אשר מצאו אותם.

לראות בקורות אותם יד האלוהים היו מיותרים; אך מקרה היה זה (השוו שמ"א ו, ט). גם האירוח המכובד, שזכו לו ביום אתמול – תרם לתחושה זו. אך עתה, משנתגלה הגביע בכליהם – התמונה התבהרה להם לחלוטין: בעבר נתן להם אלוהיהם, כביכול, מטמון באמתחותיהם, עתה הוא פועל שוב בדיוק באותה דרך עצמה – 'מטמון' באמתחותיהם. ועל הישנות הסיטואציה הזאת פעמיים, כי נכון הדבר מאת האלוהים, וידו היא אשר עשתה זאת.³² הפעם לא יחמקו מן העונש הצפוי להם: עבדות – כפי שעוללו ליוסף אחיהם. זהו העוון וזהו העונש הראוי. על גנבת הגביע – צריך היה להעניש את מי שגנב, אך על הפשע כלפי אחיהם, יוסף – חייבים כולם להיענש.³³

מעין 'צדק פואטי' אפשר לראות בזה שנלכדו בעוון גנבה. הצדק הפואטי מוצא ביטוי גם בעונש המיתה (שבעיניהם היה רק תאורטי), שהציעו קודם-לכן להטיל על הגנב (מד, ט):³⁴ הרי המעשה שעשו הוא מה שהחוק המקראי מציג בלשון זה: "וגנב איש ומכרו, ונמצא בידו – מות יומת!" (שמ"א, טז); "כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו, ומת הגנב ההוא..." (דב' כד, ז).

יהודה כמו חוזר על דבר העונש, שהתחייבו לקבל על עצמם, אם תוכח אשמת הגנבה – ב'תיקון' קל: הוא 'מוחק' את עונש המוות, שבפחזותם הציעו קודם-לכן להטיל על "אשר ימצא בידו". אכן, גזר-דינו של 'אשר על הבית' היה מחמיר פחות: אשר נמצא הגביע בידו יהיה עבד, ואילו האחרים יהיו נקיים (פסי י). אך זהו הדבר, שרצה יהודה למנוע. אם יציע זאת, האדון מן הסתם יסכים לזה, והם ייאלצו לשוב אל אביהם ללא אחיהם הקטן עמס, ואז יקרה האסון, שעליו ידבר אחר כך (פסי כח-לא). לכן הוא כורך את גורל כולם בכריכה אחת: הוא מוסר את גורלם בידי האדון – מתוך כניעה לרצון האלוהים.

ואולם ברוב-נדיבותו דוחה האדון המצרי את הצעתו של יהודה כבלתי-מידתית ובלתי-מוסרית: "חלילה לי מעשות זאת!". וכך, כנגד דברי האחים, שהכריזו מתחילה כי הם חפים מפשע: "חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה" – באים דברי השליט המצרי, הטוען, שגם הוא לא יעשה מעשה-פשע, אף על פי שהיה זה העונש, אשר הציעו הם עצמם (השוו הצהרתו בעבר, מב, יח). הוא חוזר וקובע: "האיש, אשר נמצא הגביע בידו, הוא יהיה לי עבד, ואתם – עלו לשלום אל אביכם!" (מד, יז). זהו העונש הראוי, כפי שאמר להם האיש אשר על ביתו כבר קודם לכן (מד, י). אכן, יש הבדל בין דבריו אלה של יוסף אל האחים לבין מה שאמר להם רב-ביתו, שחתם את דבריו במילים: "ואתם – כל האחרים – תהיו נקיים" (שם), כלומר, חופשיים לנפשכם. יוסף מדגיש גם את שובם של כל העשרה לשלום – כדי להתאחד עם אביהם.

התברר אפוא לקורא, שלדברי-הוידוי שבפי יהודה קיימים שני מישורים, גלוי וסמוי: במישור הגלוי הוא מתייחס לגביע, שאת מעשה גנבתו חשף האלוהים. כך, מן הסתם, מבין האדון המצרי את המשמעות של "האלהים מצא את עון עבדיך"; במישור הסמוי הוא מתייחס לגנבת אחיהם ומכירתו. את המעשה הזה לא יבין ולא יגלה המצרי.

32. ראו מא, לב. יאירה אמית מצביעה על תופעה כזו גם ביחס לפרטים אחרים בסיפור ורואה בזה מעשה עריכת. ראו י' אמית, 'התרחשות נשנית – עקרון פואטי בעיצוב סיפור יוסף', מ"ע פרידמן (עורך), **מחקרים במדעי היהדות** (תעודה, ז), תל-אביב תשנ"א, עמ' 55-66.

33. התחושה, שעליהם לשלם מחיר על הפשע הזה – מלווה אותם גם אחרי מה שנראה להם כהתפייסות למראית-עין למען כבודו ושלומו של אביהם. לאחר מותו הם חוזרים על אותה מחוות הכנעה: "ויפלו לפניו", ועל אותן מילים עצמן: "הגנו לך לעבדים" (ג, טו-יח).

34. השוו שמ"ב יב, ה-ז; מל"א כ, לה-מב ודומיהם.

עתה צפ ועולה גם הטעם הסמוי לנכונותו של יהודה לקבל על עצמו את המשא של עבדות-עולם (וגם קבלת-האחריות – יותר מכל האחים), שהרי הוא שהציע למכור את יוסף לעבדות (לז, כו-כז)³⁵ את זה האדון המצרי לא ישמע מפיו.

אך גם יוסף מתנהל ממש באותם שני מישורים:

האישים הגלוי על גנבת הגביע והענישה על כך הם מעין מטונימיה, או משל – לגנבתו שלו מארץ-העברים³⁶; ואם המהלך, שהוא מוביל במישור הגלוי, יסתיים בזה שיניחו אצלו את בנימין ויעלו לשלום אל אביהם, והפירוד יישאר מוחלט – הרובד הנסתר יישאר עלום מעיניהם.

מן הסתם, סבר יוסף, שהאחים אכן יעשו כך, שהרי הוא לא יכול היה לדעת מה יהודה עומד לומר; היה זה נאום בלתי-צפוי, אשר גרם ליוסף תפנית במחשבתו ומהפך בתכניותיו. בדרך ציורית ניתן לומר, שבפנותו אל הרגש – גורם לו יהודה לרדת מעל כיסא-דין ולשבת על כיסא-רחמים. מעשה הגביע עמד להביא לפירוק המשפחה, ונאומו של יהודה הביא לאיחודה מחדש.

ו. פיוס – או מחילה?

לכאורה, הסצנה מלאת הריגוש והדמעות של התוודעות יוסף אל אחיו³⁷, ההצהרה, כי הבאתו למצרים היא מעשה ידי האלוהים, ועל-כן אל להם לחוש רגשות-אשם – דומה, שכל זה מורה על פיוס גמור (מה, א-ה). במילים מעטות וטעונות – היטיב הכתוב לתאר את התדהמה, אשר אחזה את האחים: "ולא יכלו אחיו לענות אתו, כי נבהלו מפניו" (שם, ג). הכול יש כאן: גם הפתעה, גם תדהמה, גם כלימה, וגם יותר מקורטוב של חרדה: מה יעשה בהם עתה?

כדי לשכך את תחושת-האשם של אחיו – הופך יוסף את מעשה מכירתו לעבדות – לשליחות-הצלה. הפועל של"ח חוזר ונשנה בפיו – כמילה מנחה: "כי למחיה שלחנ אלהים לפניכם... וישלחנ אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה" (שם, ה, ז). אולי כדי לצמצם את תחושת האשמה הוא מוסיף, שהכול – מעשה ידי האל: "לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים" (שם, ח); כביכול, לכם אין יד ורגל בכל מה שאירע.³⁸

יוסף פותח מיד בצעדים מעשיים נמרצים לאיחוד המשפחה ולהבאתה אליו למצרים (שם, ט-יג). עם בואם מצרימה הוא דואג להושיבם במיטב הארץ, ואף לספק לאחיו משרות בכירות, ובמקום להישאר 'רועי-צאן', הם הופכים להיות 'שרי-מקנה' על כל אשר לפרעה (מו, לא – מז, ו). יתר על כן, יוסף עתה אינו עוד ה'רועה את אחיו בצאן', אלא "לְמַשֵּׁל בכל ארץ מצרים" (מה, ח, כו; לא רק על אחיו; ראו לז, ח). נראה, כי הכול בא על תיקונו, הכול שב לקדמותו, ושבע עשרה שנותיו של יעקב בארץ מצרים (שם, מז, כח), בקרבת בנו האהוב, יוסף – משיבות על כן את שבע

35. להבנתו, מוטב כך – מאשר מות ייסורים ברעב ובצמא כבוד.

36. ראו לעיל הערה 28.

37. בכי מביע עצב וכאב, אבל גם התרגשות (ראו גם נ, יז), כגון בעת מפגש מפתיע המלווה שמחה; ראו כט, יא; ד, לג; מו, כט; ראו גם שמ"א כ, מא; יר' נ, ד. בפרקנו חוזר ונשנה הבכי, בעיקר של יוסף. נשים לב לתיאור המדוקדק של החיבוק בין יוסף לאחיו: "ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך, ובנימן בכה על צואריו, וינשק לכל אחיו ויבך צֶלְקָם; ואחרי כן דָּבְרוּ אִתּוֹ" (מה, יד-טו). דקדוק זה בפרטים הוא בעל משמעות רבה. ראו גם מו, כט והערתו של רש"י.

38. קורא ערני ישים לב, שהפועל הזה נמצא גם בקשר עם מעשהו של יעקב, אשר בלעדיו לא הייתה מתרחשת כל הפרשה: "וישלחנ מעמק חברון" (לז, יד), וקודם לזה "לכה וּאֲשַׁלְחֶנְךָ אֵלֵיהֶם" (פס' יג). אך יוסף אינו כולל את אביו בכתב-האישום המרומז "לא **אתם** שלחתם אתי הנה". ראו עוד לעיל הערה 5. דוגמה נוספת להיפוך תפקידים: יעקב שולח אותו לראות "את שלום אחיך ואת שלום הצאן", יוסף המתנכר שואל דרך אחיו ל"שלום אביהם הזקן, העודנו חי" (מג, כז; ושוב, "ואתם – עלו לשלום אל אביכם!" [מד, יז], ולאחר התוודעותו אל אחיו, מילותיו הראשונות הן: "העוד אבי חי?" [מה, ג]).

עשרה שנותיו הראשונות של יוסף עד לקריעתו מחיק המשפחה (לז).

האמנם כך הוא?

לאחר מות יעקב חוששים האחים, כי עתה, משהשתחרר יוסף מן החרדה לשלום אביו – יגיע מועד החשבון על מה שעוללו לו. הם בודים צוואה מדומה, ששלח אביהם אל יוסף באמצעותם, ובה בקשה שיישא לחטאתם (נ, טו-יז).

האם יש יסוד לחששותיהם, לאחר שעל פניה נמחתה פרשת מכירתו לעבדות?

לשמע בקשת המחילה בשם האב – פורץ יוסף בבכי (נ, יז). על מה מעיד בכיו? יוסף רגשן, בוכה בהזדמנויות שונות – יותר מכל דמות מקראית אחרת.³⁹ רק מתוך קריאה מדוקדקת – אפשר לראות, שהתפייסות הייתה כאן, הבנה לצורך שהיה להביאו למצרים הייתה כאן, אך **מחילה** גמורה **לא** הייתה כאן: פעמים אחדות מטעים יוסף באוזני אחיו, שלא הם אשר שלחוהו למצרים, אלא האלוהים, וְאֵל לֵהֶם לטבוע ברגשות אשם על מכירתו (מה, ד-ה; וראו גם נ, יט-כ). אך ניכר, שהתעללותם בו אינה נשכחת. הוא חוזר ומדבר על "מכרתם אותי", "חשבתם עלי רעה". וְאֵל לֵהֶם להתברך בלבבם, על כי פעלו – אמנם בבלי-דעת – בשליחות האלוהים, "למען עֲשֵׂה כִּי־זֶה הַחֵלֶת עִם רַב" (נ, כ): "לא אֵת שֶׁלַחְתֶּם אוֹתִי הֵנָּה, כִּי הֲאֵלֵהֶם", ועל כך חוזר יוסף שלוש פעמים (מה, ה, ז, ח).

הוא מושיב אותם בארץ רעמסס; לכאורה, משום שהיא "מיטב הארץ" (מז, יא). לא נאמר, היכן ישב יוסף עצמו, אבל מלשון מח, א-ב משתמע, שהיה זה מקום מרוחק מהם. מרגע זה עד לימיו האחרונים של יעקב – לא נאמר דבר על קשר כלשהו בין יוסף למשפחתו.

נהפוך הוא: הוא מתמסר כל כולו לטיפול בכלכלת מצרים (מז, יג-כו). על פגישה נוספת בין האחים – מספר לנו הכתוב רק כאשר הם נאספים סביב מיטתו של אביהם הנוטה למות, כעבור שבע עשרה שנה (מט, א). מסתבר, שיוסף נמנע מפגישות עם אביו, כדי להתחמק מְשַׁאֲלָה אפשרית של אביו, מה אירע, כאשר נשלח לפני שנים לשכם לראות את שלום אחיו (לז, יג-יד), ומאז לא שב לביתו.

נוסיף אפיזודה נוספת, העשויה לעורר הרהורים בדבר משמעותה:

לאחר התוודעות יוסף לאחיו, וכאשר הוא שולח אותם עמוסים בכל טוב אל אביהם, הוא מצרף מתנות: חליפות שמלות לאיש, אך לבנימין, אחיו, הוא מעניק שלוש מאות כסף וחמש חליפות שמלות – מתת תפנוקים לקטון-האחים (מה, כב).

גם המחווה הזאת אוצרת בתוכה סמל אחר: הם קרעו מעליי את בגדי; לא שכחתי; עתה אני הוא בעל-היכולת לתת להם בגדים, 'חליפות שמלות'.⁴⁰ האם דבר זה מסמל פיוס? ואולי דווקא תזכורת לפרשה, שהיו רוצים לשכוח? גם במתן חמש חליפות לבנימין יש הד להעדפה – הלגיטימית – לבן היתום מאם: בעבר היה זה יוסף, ועתה – זה בנימין.

ז. האיש אשר על בית-יוסף ומקומו בסיפור

זוהי דמות משנית: למעשה, הוא משמש כזרוע ארוכה של יוסף. על שכמו מוטל ביצוע כל

39. ראו י' צוהר, 'יוסף – הבוכה הגדול', דף שבועי, 1045 (תשע"ד). מתוך www.biu.ac.il/JH/Parasha/miketz/tsohar.doc

40. דומה, שהשימוש בצירוף נדיר זה – תפקידו לרמוז לרגע, שבו הוצא יוסף מכלאו: 'ויגלה, ויחלה שמלתיו' (מא, יד), ומכאן ואילך הוא הולך ומתגדל.

הפעולות, שאין זה מכבודו של אדון-הארץ לעשות בעצמו.

דמותו צצה לראשונה, כנראה, כאשר צריך היה לטמון לאחים פח – בדמות הכסף שהושם בכליהם (מב, כה). האשמתם בריגול חמור, כליאתם – תחילה את כולם, ולאחר מכן את שמעון בלבד, בליווי אזהרה תקיפה לאחים – את זה עושה אדוני-הארץ בכבודו ובעצמו (מב, יז-כ), אך כאשר צריך לעשות מעשי נוכלות, נמסר הביצוע לכפופים לו. לא נאמר בפסוק זה, אל מי כוונה ההוראה שנתן יוסף, והביצוע מתואר במילים: "ויעש להם כן" – בלי לציין מיהו העושה. אבל מתוך המשך הסיפור מסתבר, שהיה זה "אשר על ביתו", אשר יחזור ויעשה מעשה דומה גם בבואם שנית אל מצרים (מד, א-ב), והוא גם מי שיטפל בתוצאות-המעשה. מן הכתוב אין לדעת, עד היכן היה עליו לפעול בדיוק לפי הנחיות, שנתן לו יוסף, ובאיזו מידה ניתנה לו הסמכות לפעול באופן עצמאי על-פי שיקול-דעתו.

כאשר הגיעו אחי יוסף מצרימה לראשונה, הופתע יוסף לראותם, וכל מעשיו ותגובותיו נעשו כפי הנראה, בצורה ספונטנית – ללא תכנון מראש של כל צעד. רק לאחר-מכן היו מעשיו מחושבים: עתה בבואם שנית לפניו הוא כבר היה מוכן למפגש, ותכנית-הפעולה, כך נראה, הייתה ערוכה במוחו. הוא מורה לאשר על ביתו להביאם הביתה ולדאוג להתקנת סעודה מכובדת, אשר אליה יוזמנו האחים כאורחי-כבוד. מכאן ואילך הוא משאיר את הטיפול בידי אשר על ביתו.

נשים לב: יוסף אינו מחליף אתם מילה, גם לאחר שראה אתם את בנימין, אלא מיד הולך לדרכו. ייתכן, שמלכתחילה התכוון להתנצל בפני יוסף עצמו על דבר הכסף שמצאו בכליהם. הרי הוא היה זה, שהאשימם במעשי פשע ואף הזהיר אותם כי הם צפויים לעונש-מוות (מב, יח, כ), ומן הסתם, גם הוא יודע – כך הם סבורים – שבלכתם אל ארצם, הכסף, שהיה עליהם לשלם תמורת המזון – נעלם יחד אתם. הם מובלים אל בית-יוסף – בלי שהאיש אשר על הבית יאמר להם מהי המטרה ושהם מוזמנים לסעודה. חרדתם גוברת; את בנימין הביאו אתם, אבל לא נראה, שבדעת האדון לשחרר את שמעון ממאסרו. כל הסימנים מורים על כך, שהרע מכול עוד לפניהם. לכן את ההתנצלות, שחשבו להשמיע באוזני-יוסף, הם ממהרים להשמיע באוזני האיש, אשר גורלם, כך נראה, גם בידיו.

האיש משחק כאן משחק כפול, שהרי הוא יודע בדיוק איך הגיע הכסף לכליהם; הרי הוא יכול לומר להם בפשטות, שאינו מאמין להם. תחת זאת, כדי להניח דעתם, הוא בודה הסבר על מקורו של הכסף. הוא גם זה שמוציא אליהם את שמעון מכלאו (מג, כג). אין הכתוב מספק אפילו רמז, אם עשה זאת ביוזמתו שלו או על פי הנחייתו של אדוניו, אבל עד עתה הוא מתגלה לעיני האנשים – כהיפוכו של האדון, הקשוח וכבד-הלב. הם אינם יודעים, שהוא היה זה שטמן בכליהם את הכסף, ואין הוא אלא זרועו הארוכה של יוסף.

פניו האחרות מתגלים לאחים רק למחרת, כאשר הוא מאשים אותם בגנבה. הקורא מודע לעובדה, שהוא היה זה שגם הפעם טמן "מטמון" באמתחותיהם. אכן, היה זה במצוות האדון, אשר גם הורה לו מה ישמיע באוזניהם. האם הורה לו גם מה יעשה או מה יאמר לאחר שהגביע יתגלה? מסתבר, שהוא יודע לשם מה הוטמנה המלכודת, שהרי גזר-הדין אשר בפיו (פס' י), עוד בטרם נערך החיפוש – תואם את מה שישמיע להם אדוניו לאחר-מכן (פס' יז). הכתוב ממחר לדווח בקצרה על החיפוש המוזר, על מציאת הגביע, ומיד אחר-כך על שובם אל בית-יוסף קרוועי-בגדים. אין סיפורנו אומר דבר, אם היו חילופי-דברים או האשמות בין האחים לבין אשר על הבית; האם גם הפעם הם מנסים לדבר על לבו, או שהם מבינים עתה מה באמת היה חלקו בכל

האירועים, ושהוא אינו 'האיש הטוב', כפי שדימו בלבם. אין אפוא טעם לפנות אליו בדברים, ואת כל שיש להם לומר – ישטחו בפני מי שגורלם בידו. מרגע זה הוא נעלם מן הסיפור.

ה. אחרית דבר

סיפור יוסף ואחיו בכללותו – מתנהל במישורים כפולים: המישור הגלוי לעין, המספר על המתח והקרע בבית יעקב, ששיאו היה סילוקו של יוסף מן המשפחה בצורה אכזרית, ועל האחרית, ששיאה – בהתגלות יוסף לעיני אחיו, כשהוא במעמד הבכיר ביותר האפשרי ובהתפייסות. יוסף מצביע על המישור הסמוי, המנוהל על-ידי האלוהים: שימוש בהתנהלותם של בני-אדם לקידום תכנית שלו, שהיא הצלת המונים רבים ממוות ברעב (ג, כ).

אלא שמאוחר יותר, לאחר מותם של יוסף ואחיו וכל הדור ההוא – מתברר, שפרשת יוסף ואחיו היא רק חלק מתוך מהלך ארוך ומקיף יותר: בואם של יעקב ובניו למצרים – בהזמנתו המפורשת של פרעה, תוך הענקת ארץ מגורים ואף משרות נכבדות לבאים (מה, טז-כ; מו, ו-ז), הפכה כעבור זמן לשעבודם במצרים (שמות א, א-טז). זהו המישור הגלוי. והמישור הנסתר – הוצאה לפועל של התכנית האלוהית, כפי שנחשפה בפני אבי-האומה: "יִדְעַ תְּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זֶרַעְךָ בָּאָרֶץ לֹא לָהֶם, וְעִבְדוּם וְעָנוּ אוֹתָם...". וכך מציגים זאת חז"ל: "... כִּךְ רָאוּ הֵיכָּה יַעֲקֹב אֲבִינוּ רָאוּ לִירֵד לְמִצְרַיִם בְּשִׁלְשָׁלוֹת וּבְקוֹלְרִין; אָמַר הַקַּב"ה, בְּנֵי בְכוֹרִי, וְאֵנִי מוֹרִידוּ בְּבִיזוֹן?..."⁴¹

הבחנה זו בין שני המישורים שייכת לפן ההיסטורי, והיא המתוארת כ"סיבתיות הכפולה"⁴².

אך בפרשה זו של מפגש יוסף ואחיו – גם גיבורי-הסיפור מתנהלים בשני מישורים: במישור **הגלוי** – פועל יוסף כאדון מצרי, חשדן וקשות, המעליל עלילות על הזרים שהגיעו לארצו; במישור **הסמוי** זהו יוסף, הנוהג באחיו בצורה הנגזרת מתוך מה שנהגו בו. בסיטואציה אחרת, כאשר יושבים האחים לפניו לסעודה, הוא מעניק לבנימין משאת פי חמישה מאשר לכל אחד. זאת, לכאורה, משום שהוא 'האח הקטון'. גם בזה, במישור **הסמוי**, כוונתו לעורר באחיו קנאה בנער תואם-יוסף – דבר, שיביא לידי כך, שלאחר שנמצאה הגנבה בכליו, יקבלו בנינוחות רבה את גזר-דינו של יוסף לשוב לביתם ולהותיר את בנימין במצרים. כמו-כן, גם האיש אשר על בית-יוסף – מתגלה בכפל-פנים.

כיוצא בזה: **בגלוי** – חילופי הדברים בין האחים וקבלת-הדין על עצמם, לאחר שהואשמו בריגול והמלכוד שנקלעו לתוכו; ברובד **הסמוי**, הנחשף רק מתוך עיון מדוקדק במילים – יש אצבע מאשימה כלפי שמעון, והוא אשר ייכלא.

העמקה בווידויו של יהודה, לאחר שנחשפו בקלונם ככפויי-טובה וגנבים נקלים – חושפת אף היא שני מישורים: במישור **הגלוי** הוא מודה באוזני האדון המצרי באשמת הגנבה ומקבל את הדין עליו ועל אחיו; במישור **הסמוי** זהו וידוי על חטא קדמון, מכירת אחיהם לעבדות, וקבלת-דין-שמים.

זאת – ועוד, יהודה מנמק באוזני המצרי, מדוע הוא מוכן לשאת את העונש במקום בנימין, בבת-עינו של אביו (פס' כז-לד): הוא אחראי להשבת 'הנער' אל אביו. אך יש כאן גם מישור **סמוי**: הוא

41. בראשית רבה פו, מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 1052-1053. ועיינו שם במקבילות בהערות.

42. הדוגמה הקלסית לראייה זו היא פילוג הממלכה לאחר מות שלמה: נסיבות חברתיות (מל"א יב) – מכאן, וענישה בידי שמים על חטאי שלמה (שם, פרק יא) – מכאן.

זה שיזם את מכירת אחיו לעבדות, והוא אשר חייב לכפר על כך.

גם בתחום הספרותי יש במסכת סיפורי יוסף שני מישורים, והקישור בין חטא לעונש עובר בהם כחוט-השני, אולם במישור אחד הקשר הזה ברור למעורבים בדבר, אם למבצעי הפשע ואם לקרבנותיו, והוא מופיע בדמות העיקרון 'מידה כנגד מידה':

במישור אחר, לעתים הקשר הזה נוצר רק במוחו של הקורא, מתוך רימוז, ששולח אליו המספר, אך המעורבים בדבר אינם מודעים בשעת-מעשה לקשר הזה; אולי רק מאוחר יותר, בראייה רטרוספקטיבית. זהו שיח שבין הכותב לבין הקורא. כאלה הם למשל המוטיבים של גנבה (יוסף גנב מארץ העברים), אכילת-הלחם (זו שלאחר השלכת יוסף אל הבור), גזר-דין מוות, קריעת הבגדים (יעקב, לאחר הגילוי, כי בנו טרף טרף).

הנה כי כן, הקריאה ההדוקה בפרשה זו – חושפת תהומות סמויים במעשיהם של גיבורי-הסיפור, ולצד זה גם מעלה אנלוגיות, הגלויות רק לקורא, ולא לנפשות הפועלות.⁴³

43. לסיפורי יוסף ואחיו – ראו ל' מזור, 'סיפור יוסף ומסריו', **מקראנט**, מתוך

<http://mvofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=e4441968-e9f5-42d7-a111-b5270ed124c5&lang=HEB>